

Joan Coromines i la virola

JAUME MEDINA

Recordo de la meua adolescència i part de la joventut passada a Vic la imatge d'un joc de fira que puntualment acudia cada any a la ciutat per la festa major. Es tracta de l'atracció anomenada *virola*. He esperat l'arribada de Sant Miquel dels Sants, el dia 5 de juliol, d'aquest any, per anar veure si en podia fotografiar un exemplar al recinte firal; però un firaire m'ha dit que la festa havia anat a menys i que no l'hi trobaria pas, com realment ha ocorregut.

Aquest meu interès a captar la imatge de la *virola* havia estat motivat per la intenció que jo tenia de posar-la a la vista del lector a fi que pogués servir d'il·lustració de les reflexions que penso fer en el present article. Tanmateix, tal com deia, m'ha estat impossible de localitzar cap dels exemplars que havien fet cap a la fira de Vic durant els dies de la seva festa major d'anys enrere. Per això he provat de fer-ne la cerca en el Google, on he trobat una imatge que, tot i ser una de les ruletes tradicionals de la nostra terra, no es correspon d'una manera exacta amb les que jo havia vist en altre temps. En efecte, si aquesta que he trobat és pintada sobre una taula de fusta, a la qual s'ha aplicat una busca giradora, que apunta a les diverses xifres romanes del dibuix, les que se solien veure al firal de la festa major vigatana eren metàl·liques, rodones, amb un doble cercol, la part inferior i superior del qual eren enllaçades amb unes barretes tubulars, per les quals anava passant una barreta metàl·lica flexible, fins que s'encallava a la casella del premi –o del buit. En un mot: una *virola* és una *ruleta de fira*.

Vet aquí, doncs, la imatge que m'ha estat possible de captar a través d'internet:

Encara que, com he dit, no és aquesta exactament la imatge que jo tinc de la *virola*, la fotografia ja ens servirà per a fer-nos càrrec de l'objecte al qual fem al·lusió.

Però, a què treu cap una introducció tan llarga com la present? Per contestar, diré que un dia, llegint el llibre de Lluís Orriols i Montset, *La contribució d'Osona a la llengua catalana*, vol. II. (Curial Edicions Catalanes, Barcelona 1995), vaig trobar en la p. 164 l'entrada *virola*, on es diu:

«Per documentar el mot de tradició vigatana *virola* –potser ‘rotllana d’herba’– el *DECCO*, IX, 311, reproduïx un text del *Diario de Vich* del 18 d’agost del 1877: “La Fiesta Mayor de Folgaroles [...] la sencilla mesa de refrescos, y la tradicional virola, el característico ramo seco colgado a la puerta de las tabernas.”»

El *DECCO* al·ludit en la citació d’Orriols és el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines, que en el seu volum IX, 311a10-18, inclou el text reportat per Orriols.

Ara bé, pel que sembla, Orriols no ha sentit mai de boca de la gent de Vic el mot *virola* (ja que l’única documentació que en dóna és la referida per Coromines en el lloc indicat). D’altra banda,

Coromines no sembla tenir gaire clars l’existència i el sentit del mot *virola*. En efecte, el gran filòleg fa la seva explicació d’aquest mot en una nota (la 3) al mot *virolla*, per explicar el paràgraf que es troba a IX, 310a26-40, que diu:

Al Midi localitzem especialment Alt Arieja *biróla* (amb o oberta) ‘virolla que posen al capdamunt del mànec de les batolles’ («Zwinge dem oberen Flegel-stielende aufgesetzt», Fahrholz, *Hoch-Ariège*, 88), Roergue *birouólo* «petit anneau de métal qu’on met au bout d’un manche ---»

(Vayssier); arag. de Bielsa *el biról* «targette en bois pour fermer la porte de l’étable» (Elcock, *AORBB* VIII, 129). Si hi ha cap excepció de *-lh-* no és segur i si de cas, excepcional: el *TdF* porta del finès *virolho* «poullie»; i un grupet de derivats: *virouià* «tourner, pirouetter», *virouiejà* «vol-tiger», i algun altre; que il·lustra amb sengles cites dels rodanesos Aubanel i Eug. Garcin (contradites per d’altres que escriuen *-oulà* etc.); però ja no és segur que aquí no hi hagi una formació independent.

Coromines acaba aquesta explicació posant una nota (la número 3) després del darrer mot del paràgraf. I més endavant, al capdavant de l’entrada *virolla*, 311a10-18, desenrotlla l’esmentada nota número 3 de la manera següent:

³ No asseguro que vagi amb això, o bé amb això combinat amb *viro-lat* (*VARI*) o amb *violet* (*VIRAR*), un mot ⁺*virola* de la tradició viga-

tana, potser 'rotllana d'herba': «La Fiesta mayor de Folgaroles --- la sencilla mesa de refrescos, y la tradicional *virola*, el característico ramo seco colgado a la puerta de las tabernas ---», d'una crònica anònima del *Diario de Vich*, 18-VIII-1877 (cf. Casac., *Inèd. Verdaguer I*, 195 n.).

I aquest és tot el contingut de la nota. I d'aquí va prendre Orriols directament la seva explicació. Ara bé, ni Orriols ni Coromines no tenen per segur què significa *virola*, perquè ni l'un ni l'altre no l'han sentit mai viu en boca del poble. I Coromines, que l'ha vist escrit, no ha sabut interpretar el passatge d'on l'ha extret. Per la meua banda, puc assegurar que a Vic i a Manlleu és viva encara avui dia la forma *virola*: és la forma que gasten els meus familiars de totes dues localitats osonenques per a designar l'aparell anteriorment alludit. Una forma que no recullen ni el *Diccionari català-valencià-balear*, ni el *Diccionari de la llengua catalana* del IEC, ni, tal com hem vist, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines, que donen, tots tres, la forma *virolla*.

Al seu torn, Joan Coromines demostra no saber gaire de llegir (o, en tot cas, deixa veure que llegeix d'una manera interessada). En efecte, si anem al llibre *Escrits inèdits de Jacint Verdaguer*, volum I. Transcripció i estudi per Josep Maria de Casacuberta (Editorial Barcino, Barcelona 1958), pp. 194-195, n. 2, citat per Coromines en la nota en qüestió, i fem una lectura completa del text de la nota redactada per Casacuberta, podem llegir-hi el que segueix:

Ací sembla escaient de reproduir una ressenya de la festa major de Folgaroles escrita, com el famós poema suara esmentat, vers l'època en què aquella transformació feia més via a acomplir-se; aparegué, signada per M., al *Diario de Vich* de 18 d'agost de 1877. «He presenciado la fiesta mayor que celebró el

vecino pueblo de Folgarolas y no quiero dejar de comunicarle lo que se me ha ocurrido [...]. La plaza presentaba un aspecto encantador: la iglesia, con su bella portada bizantina en el fondo; [...] la sencilla mesa de refrescos, y la tradicional *virola*, el característico ramo seco colgado a la puerta de las tabernas, y las heterogéneas parejas bailando polkas y rigodones en vez de las antiguas y ya desusadas danzas catalanas [...], formaban un cuadro digno del pincel de un artista y de una pluma mejor cortada que la mía [...]».

Si comparem aquest text amb el donat per Coromines, observem que el lexicògraf pren l'expressió que segueix el mot *virola* com si es tractés d'una aposició a aquest mot, quan, en realitat és un element més dins el seguit d'enumeracions que fa l'autor de la ressenya per descriure els atractius de la festa major del poble natal de Verdaguer. En efecte, hom veu que el cronista hi parla de tot el que és present a la plaça: en primer lloc, l'església, després la taula de refrescos, la tradicional *virola*, i, encara, per una part, el ram que anuncia l'existència d'una taverna, i, per una altra, les diverses parelles que ballen unes danses diferents de les tradicionals. Sembla que el senyor Coromines desconeixia el refrany que diu: «Allà on hi ha un ram, senyal

que en venen mam; allà on hi ha un pi, senyal que en venen vi», en al·lusió al ram de pi que antigament, els hostals tenien penjat damunt de la porta. Segurament que, si l'hagués conegut i hagués posat una mica més d'atenció en la lectura del text que refereix, s'hauria adonat que la seva hipòtesi no era del tot correcta.

Però això és només un exemple insignificant d'entre els nombrosos errors d'interpretació escampats per tot el conjunt de l'obra corominiana, una obra que, a pesar de les notables mancances abundantment observables arreu (i que algun dia serà bo que algú es dediqui a esmenar degudament), no deixa de ser la més gran aportació que mai s'hagi fet a l'estudi de la història del lèxic català.

Per acabar, voldria donar constància també de l'existència del mot *virolaire*, que alludeix a la persona que tragina i exposa una virola, i que no figura en el *Diccionari català-valencià-balear*, ni en el *Diccionari etimològic* de Coromines, ni en el *Diccionari de la llengua catalana* del IEC: el pare ens contava com durant la seva joventut anava els diumenges amb un seu cosí a la plaça de Manlleu a veure els *virolaires*. Devien trobar-se davant d'una imatge com la que ens ha fet arribar el senyor Ramon Crespi (de Manlleu) i que, agraint-li la gentilesa, també publiquem, per tal que el lector pugui fer-se una idea més aproximada de tot allò que es relaciona amb la virola i el virolaire. ♦

